

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС. АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

Анотація

У записці окреслено основні проблеми розвитку інфраструктури аграрного ринку західних регіонів України у сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано причини їх виникнення та окреслено потенційні напрями їх подолання. Сформульовано пропозиції для органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовані на удосконалення інфраструктури аграрного ринку західних регіонів України на інноваційній основі.

Підписання угоди про асоціацію з ЄС передбачає виконання Україною низки заходів, пов'язаних з розвитком аграрного ринку та модернізацією його інфраструктури. Особливої актуальності набуває необхідність здійснення вказаних заходів у західних регіонах України. Адже ці регіони розташовані на кордоні з ЄС, а тому найбільш тісно взаємодіють з його економічним простором з-поміж усіх регіонів нашої держави, до того ж вони вступають в інтеграційні господарські зв'язки з сусідніми країнами-членами ЄС відразу на декількох рівнях: ринковому (в межах окремих ринків), галузевому (за різними видами економічної діяльності) та транскордонному (в процесі транскордонного співробітництва).

В сучасних соціально-економічних умовах прогалини в розвитку інфраструктури аграрного ринку на рівні окремих регіонів виступають одним із найбільш вагомих бар'єрів на шляху виконання Україною вимог Угоди про Асоціацію з ЄС. Насамперед, це стосується західноукраїнських областей, для переважної більшості з яких характерним є малоземелля та переважання господарств населення у структурі виробництва сільськогосподарської продукції, землеволодінні та землекористуванні, наявності худоби та птиці (додаток А). Водночас, ці господарства відзначаються недостатнім фінансовим та інноваційним потенціалом, що спричиняє недоінвестування інфраструктури аграрного ринку регіону.

Так, незважаючи на те, що в більшості регіонів Західної України відмічається переважання обсягів виробництва майже всіх видів сільськогосподарської продукції в господарствах населення, на тлі загальнодержавних показників вони поступаються за часткою земель хорошої якості у володінні домогосподарств, часткою ріллі в землекористуванні, а також часткою домогосподарств, що використовують для обробітки землі трактори. Водночас, частка домогосподарств, які використовують для обробітки землі коней і волів і західних регіонах України є більш ніж удвічі вищою ніж загалом у державі – 71,9% проти 30% (додаток А).

Таким чином, переважання господарств населення у сільському господарстві західних регіонів України спричиняє їх відставання за рівнем розвитку окремих ланок інфраструктури аграрного ринку. Насамперед, це стосується виробничої інфраструктури сільського господарства. Так, станом

на початок 2014 р. загальне відставання західних регіонів від середніх показників по Україні становило: за кількістю тракторів на один регіон – 2 209 одиниць або 15,5%, за кількістю зернозбиральних комбайнів – 609 одиниць або 24,6%, за кількістю інших комбайнів і збиральних машин – 341 одиниць або у 2,3 рази, за кількістю доїльних установок та апаратів – 263 одиниць або у 2,4 рази, за кількістю вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів – 3053 одиниць або у 3 рази, за обсягом енергетичних потужностей у сільському господарстві – 1439 тис кВт або у 3,7 рази, за кількістю інкубаторів – 48 одиниць або у 5,8 рази, за кількістю об'єктів стаціонарного іригаційного обладнання – 230 одиниць або майже у 7 разів (табл. 1).

Таблиця 1

Забезпеченість агровиробників західних регіонів України сільськогосподарською технікою та енергетичними потужностями

На початок 2014 р., штук

Показники	Україна		В середньому по західних регіонах
	всього	в середньому на один регіон	
Трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини)	356 960	14 278	12 069
Зернозбиральні комбайни	61 829	2 472	1 863
Інші комбайни і збиральні машини **	15 231	609	268
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі **	114 190	4 568	1 515
Стаціонарне іригаційне обладнання *	6 768	270	40
Інкубатори *	1 445	58	10
Доїльні установки та апарати *	11 195	448	185
Енергетичні потужності, тис кВт **	49 528	1 981	542

За даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с. – С. 20-40.

Основними проблемами, які зумовлюють недостатній рівень розвитку інфраструктури аграрного ринку в західних регіонах України, крім переважання господарств населення у структурі землеволодіння та землекористування, а також у виробництві сільськогосподарської продукції є:

- малоземелля та відсутність достатньої кількості якісних земель сільськогосподарського призначення, локалізація частини регіонів у передгірній та гірській зоні Карпат, що ускладнює обробіток ґрунту та обмежує можливість налагодження розгалужених транспортних комунікацій;
- недостатня розвиненість інститутів аграрного ринку на регіональному рівні, дефіцит сучасних аграрних бірж, агроторгових домів, гуртових і роздрібних ринків сільськогосподарської продукції, транспортно-логістичних центрів, відсутність агротехнопарків, аграрно-індустріальних парків та аграрних кластерів;
- брак сучасних інноваційних технологій у сільському господарстві, що спричиняє недостатньо якісний обробіток ґрунтів, недовнесення

* У сільськогосподарських підприємствах.

** У сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах.

мінеральних та органічних добрив, посилює ризики ерозії та втрати частини земель сільськогосподарського призначення;

- низька якість соціального капіталу села, зумовлена історичними традиціями розвитку сільського господарства в західних областях України, включаючи проведення примусової колективізації та силового знищення основ підприємництва та кооперації на селі.

Наявність цих та інших проблем зумовлює поширення в сільському господарстві західних регіонів України низки негативних тенденцій, які ускладнюють можливість належного виконання умов, передбачених Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС.

Насамперед, це стосується:

- відсутності помітних зрушень, пов'язаних з переорієнтацією господарств населення на нові стандарти економічної поведінки, включаючи запровадження ринкових механізмів їх функціонування та поширення сільськогосподарської кооперації, нестача коштів на будівництво нових об'єктів інфраструктури м'ясного та молочного скотарства, передбачених Державною програмою утворення та відкриття пунктів закупівлі молока та боєнь (забійно-санітарних пунктів) тварин;
- нездатності переважної частини агровиробників забезпечити проходження процедур сертифікації та акредитації власної продукції для виходу на ринки країн-членів ЄС (це стосується як неспроможності значної частини суб'єктів аграрного ринку оплатити вартість відповідних процедур, так і невідповідності якості їх продукції відповідним вимогам);
- зниження рівня фінансово-кредитної спроможності агровиробників через стрімке знецінення української валюти та банківську кризу в державі (основними споживачами кредитних ресурсів на аграрному ринку України традиційно виступають агрохолдинги, проте в умовах подорожчання валюти і кредитних ресурсів навіть частина з них, а також великі сільськогосподарські підприємства зіштовхнулись із дефіцитом обігових коштів на етапі підготовки та проведення весняної посівної компанії);
- технологічної відсталості значної частини сільгоспвиробників, які, в силу різних причин, не спроможні придбавати сучасних інноваційних технологій, здійснювати модернізацію власного виробництва на основі закупівлі високоякісного імпортного обладнання та мінеральних добрив, елітного насіннєвого матеріалу та елітних порід худоби (це обертається зниженням рівня продуктивності праці в аграрному секторі економіки, недостатньою урожайністю сільськогосподарських культур, низькою рентабельністю галузі тваринництва, а також здорожчанням аграрної продукції);
- посилення міграції сільських мешканців в умовах лібералізації візового режиму та спрощення процедур перетину кордону з ЄС, що загрожує втратою значної частини трудового потенціалу села, передусім у прикордонних західних регіонах держави.

Водночас, слід відмітити, що в західних регіонах України існує низка сприятливих передумов для ефективного використання та нарощування потенціалу розвитку інфраструктури аграрного ринку, зокрема:

- нижча питома вага агрохолдингів, порівняно з іншими регіонами України, що створює додаткові імпульси для активізації підприємницької діяльності на селі та розвитку агробізнесу на конкурентних засадах, у тому числі в контексті модернізації та інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку;
- велика кількість інститутів громадянського суспільства, які сприяють адаптації на вітчизняний ґрунт досвіду ЄС щодо розвитку місцевого самоврядування на рівні сільських територіальних громад (це створює сприятливі умови для реалізації в сільській місцевості західних регіонів України цілої низки проектів, орієнтованих на розвиток виробничої, комунальної, інформаційної, маркетингової, транспортно-логістичної та інноваційної інфраструктури аграрного ринку, що в подальшому може стати дієвим чинником нарощування виробничого потенціалу аграрного сектору регіональної економіки);
- зберігається висока якість людського капіталу сільських територій, що зумовлено позитивними тенденціями у демографічній структурі населення, достатньою забезпеченістю сільської економіки західних регіонів трудовими ресурсами, наявністю значної частини трудових мігрантів – вихідців із села, які часто виступають надійним джерелом трансферу фінансових ресурсів у сільське господарство;
- близькість кордону з ЄС, яка створює додаткові переваги та можливості для розвитку ділового співробітництва між суб'єктами аграрного ринку західних регіонів України та їх європейськими партнерами, у тому числі щодо модернізації інфраструктури аграрного ринку (реалізація спільних інвестиційних проектів у сільському господарстві є засобом поширення в середовищі регіонального агробізнесу новітніх агротехнологій, організаційно-управлінських та маркетингових інновацій, імпорту сучасної сільськогосподарської техніки та устаткування тощо).
- на сільських територіях західних регіонів України збережено елементи традиційної культури сільського укладу життя та землекористування, що відображається в укоріненні позитивних традицій ведення сільськогосподарського підприємництва, а також посилюється завдяки роботі великої кількості вищих і спеціалізованих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, здатних адаптувати на вітчизняний ґрунт новітні досягнення сучасної аграрної науки, а також генерувати власні інноваційні підходи й управлінські рішення в царині агротехнологій та аграрного менеджменту.

Відтак, основними напрямками державної та регіональної економічної політики в контексті удосконалення інфраструктури аграрного ринку в західних регіонах України є:

- інтенсифікація навчально-освітньої роботи із суб'єктами аграрного ринку з метою активізації фермерства та стимулювання процесів об'єднання господарств населення у кооперації;
- розробка та реалізація програм розвитку сільськогосподарської кооперації, узгоджених зі стратегіями соціально-економічного розвитку регіонів;
- зміна пріоритетів фінансово-кредитної політики на селі з метою підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад;
- поліпшення інвестиційного клімату для залучення коштів у транспортно-логістичну та інформаційно-комунікаційну сфери села, розбудову мережі гуртових і роздрібних ринків сільськогосподарської продукції та аграрних бірж;
- підвищення ефективності використання інструментів політики сусідства ЄС з метою модернізації інженерної та соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключовими завданнями з удосконалення інфраструктури аграрного ринку в західних регіонах України в умовах дії Угоди про Асоціацію з ЄС виступають:

- формування цілісної системи інформаційно-організаційного забезпечення сільгоспвиробників із залученням до її роботи вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю регіону, дорадницьких служб, торгово-промислових і аграрних палат;
- реалізація низки пілотних проектів, спрямованих на поширення у західних регіонах України сучасних моделей сільськогосподарської кооперації, в тому числі з використанням досвіду країн-членів ЄС;
- удосконалення механізмів фінансово-кредитної підтримки малих агровиробників, у т.ч. на основі поширення в регіоні сільськогосподарського страхування, забезпечення доступу господарств населення до програм повернення відсотків за кредити під модернізацію виробничої бази та збільшення товарності, в тому числі на основі їх трансформації у фермерські господарства, або ж створення сільськогосподарських кооперативів чи аграрних кластерів;
- розробка стратегічних і програмних документів, що передбачають реалізацію системних заходів і пілотних проектів, орієнтованих на будівництво нових і модернізацію діючих об'єктів виробничої, транспортно-логістичної, інженерної, маркетингової, інформаційної, соціальної та іншої інфраструктури аграрного ринку регіону за стандартами ЄС (у т.ч. за участі європейських партнерів);

**Борщевський В.В.,
Волошин В.І.,
Чемерис В.А.**

Господарства населення у сільському господарстві західних регіонів України

2014 р.

Показники	В середньому по Україні	В середньому по західних регіонах
Валова продукція сільського господарства в господарствах населення на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	744,2	939,7
Частка господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства, %	45,0	68,6
<i>в т.ч. зернові та зернобобові</i>	21,2	44,5
<i>картопля</i>	97,0	97,5
<i>овочі</i>	88,3	95,2
<i>плоди та ягоди</i>	80,6	91,2
<i>м'ясо</i>	39,7	62,6
<i>молоко</i>	77,5	92,4
<i>яйця</i>	37,6	70,2
Частка поголів'я худоби та птиці в господарствах населення у 2013 р., %	61,9	78,1
<i>в т.ч. велика рогата худоба</i>	68,3	86,0
<i>свині</i>	51,0	68,3
<i>вівці та кози</i>	85,7	90,7
<i>птиця</i>	42,6	67,2
Частка с.-г. угідь у володінні та користуванні господарств населення	38,4	63,7
<i>в т.ч. ріллі</i>	36,4	63,4
Частка земель хорошої якості у володінні домогосподарств, %	24,3	20,5
Частка ріллі у землекористуванні домогосподарств, %	87,7	76,1
Частка домогосподарств, які використовують для обробки землі трактори, %	75,7	63,2
Частка домогосподарств, які використовують для обробки землі коней і волів, %	30,0	71,9

За даними:

- Валова продукція сільського господарства України за 2104 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 21 с.
- Сільське господарство України: 2013 р. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
- Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 80 с.

Забезпеченість агровиробників західних регіонів України сільськогосподарською технікою та енергетичними потужностями

На початок 2014 р., штук

Сільськогосподарська техніка	Регіон						
	Волинська область	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Рівненська область	Тернопільська область	Чернівецька область
Трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини)	18 168	5 352	7 983	15 112	14 540	15 835	7 492
Зернозбиральні комбайни	3 294	417	909	2 461	2 537	2 761	661
Інші комбайни і збиральні машини*	441	41	165	337	363	377	154
Вантажні та вантажно- пасажирські автомобілі*	2 154	260	993	2 052	1 858	2 521	769
Стаціонарне іригаційне обладнання [#]	99	17	36	30	19	51	25
Інкубатори [#]	10	0	7	29	13	2	11
Доїльні установки та апарати [#]	356	45	85	195	369	145	102
Енергетичні потужності*, тис кВт	737	122	350	712	666	924	286

За даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с. – С. 20-40.

* У сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах.

[#] У сільськогосподарських підприємствах.

Наявність господарських споруд і приміщень у сільських домогосподарствах західних регіонів України

2013 р.

Регіони	Типи споруд									
	Для зберігання урожаю		Для зберігання кормів		Для утримання худоби та птиці		Для утримання техніки та реманенту		Для комплексного використання	
	%	м ²	%	м ²	%	м ²	%	м ²	%	м ²
Волинська область	54,0	17	23,0	13	41,0	34	16,1	22	68,9	45
Закарпатська область	82,8	14	58,8	14	81,3	23	20,9	9	46,3	24
Івано-Франківська область	50,1	17	30,4	20	40,3	24	4,2	22	61,9	39
Львівська область	20,6	21	8,5	18	13,6	27	1,1	27	84,5	42
Рівненська область	63,8	20	49,4	21	57,3	39	25,0	25	58,0	34
Тернопільська область	34,5	18	13,3	13	30,7	19	6,2	15	75,4	38
Чернівецька область	53,0	14	51,2	12	51,8	19	8,2	19	46,5	33
В середньому в західних регіонах	43,5	17	33,5	16	45,1	26	11,7	20	63,1	36
В середньому в Україні	61,0	14	31,0	15	49,1	22	8,7	18	54,7	32

За даними: Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 80 с.